

СУДЛАР ОШКОРАЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА ЖАМОАТЧИЛИК НАЗОРАТИНИНГ ЎРНИ

Шерматов Муроджон Абдумутал ўғли
Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши
хузуридаги Судьялар олий мактаби таянч докторанти
murodjonlawyer0107@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Мамлакатимиз амалга оширилаётган ислохотларнинг туб мазмуни демократик давлат қуришга асосланган. Хусусан, давлат органлари ва мансабдор шахсларининг фаолияти устидан жамоатчилик назоратини ўрнатилганини келтириш мумкин. Шу билан бирга судлар фаолияти устидан самарали жамоатчилик назоратини таъминлаш мақсадга мувофиқ хисобланади. Бевосита судлар тизимида амалга оширилаётган ислохотлар ҳам судларнинг очиқ ва ошкора фаолият юритиши, очиқ суд муҳокамаларини ўтказиши, судларда жамоатчилик иштирокини таъминлаб боришга қаратилган. Мақолада судларда жамоатчилик назорати амалга ошириши асослари ва муаммолари ўрганилган. Миллий қонунчилигимиз учун таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

***Қалим сўзлар:** жамоатчилик назорати, суд ишини ошкоралиги, очиқ суд мажлиси, ёпиқ ва қисман ёпиқ суд мажлиси.*

РОЛЬ ОБЩЕСТВЕННОГО КОНТРОЛЯ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ОТКРЫТОСТИ СУДЕБНОЙ СИСТЕМЫ

Шерматов Муроджон Абдумутал оглы
Базовый докторант Высшей школы судей
при Верховном Совете судей Республики Узбекистан
murodjonlawyer0107@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Суть проводимых в нашей стране реформ базируется на построении демократического государства. В частности, установлен общественный контроль за деятельностью государственных органов и должностных лиц. При этом важно обеспечить действенный общественный контроль за деятельностью судов. Реформы системы прямого судопроизводства также направлены на обеспечение открытости и прозрачности судов, открытых судебных заседаний и участия общественности в судах. В статье

рассматриваются проблемы и основы реализации общественного контроля в судах. Разработаны предложения и рекомендации для нашего национального законодательства.

Ключевые слова: общественный контроль, прозрачность дела, открытое судебное заседание, закрытое и частично закрытое судебное заседание

THE ROLE OF PUBLIC CONTROL IN ENSURING TRANSPARENCY OF COURTS

Shermatov Murodjon Abdumutal ogli

Base doctoral student of the Higher School of Judges under the Supreme Council of Judges of the Republic of Uzbekistan

murodjonlawyer0107@gmail.com

ABSTRACT

The essence of the ongoing reforms in our country is based on building a democratic state. In particular, public control over the activities of government agencies and officials has been established. At the same time, it is important to ensure effective public control over the activities of the courts. Reforms in the direct judicial system are also aimed at ensuring the openness and transparency of the courts, open court hearings and public participation in the courts. The article examines the basics and problems of public control in the courts. Proposals and recommendations have been developed for our national legislation.

Keywords: public control, transparency of the case, open court session, closed and partially closed court session.

КИРИШ

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев таъкидлаганидек, мамлакатимизда давлат органлари ва мансабдор шахслари фаолияти устидан жамоатчилик назорати олиб бориш, фуқаролик жамияти институти рўли ва ўрнини такомиллаштириш муҳим. Хусусан, изчил сиёсий ва ҳуқуқий йўналишдаги янгиланиш ва ислохотлардан энг асосий мақсадимиз – Ўзбекистонни дунёнинг давлат бошқаруви сифати юқори даражада бўлган ахборот-коммуникация технологиялари кенг жорий этилган ривожланган мамлакатлар ўрин олишини таъминлашдир. Бизнинг мазкур масаладаги қатъий позициямиз халқпарвар давлат барпо этиш, инсон ҳуқуқларини таъминлаш, қонун устуворлигига эришиш ва эркин фуқаролик жамиятини янада ривожлантиришдан иборатдир[1, Б. 123].

Давлат органлари ва мансабдор шахслари фаолияти устидан жамоатчилик назоратининг ўрнатилиши – жамиятда ижтимоий адолат қарор топиши шахс, жамият ва давлат алоқаларида мувозанат, тенглик, ўзаро масъулият ва жавобгарликка хизмат қилувчи асосий омил ҳисобланади.

Қайд этиб ўтадиган бўлсак, ибтидоий жамоада шахс хулқини жамоа назорат қилган. Агар шахс хулқ-атворида жамоа томонидан қабул қилинган меъёрлардан оғиш бўлса, жамоа аъзолари турли санкциялар ёрдамида унинг хулқини тегишли томонга ўзгартирган. Шу сабабли ҳам кўплаб мамлакатлар давлат бошқарувида фуқарлик жамияти иштирокини такомиллаштиришни ўз олдига мақсад қилиб қўяди. Хусусан, давлат бошқарувида фуқаролик жамияти институтлари ва жамоатчиликнинг иштирок этиб бориши жамиятнинг манфаатларига зид муайян ноқонуний хатти-ҳаракатлари ва қарорлари усидан ўз этирозларини бериш имкониятини яратади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январдаги Олий Мажлисга йўллаган Мурожаатномасида таъкидлаб ўтганларидек, аччиқ ва танқидий материаллар жойлардаги кўплаб амалдорларга ёқмаслиги, уларнинг тинчини ва ҳаловатини бузаётгани ҳам бор гап. Лекин ошқоралик ва сўз эркинлиги бу – давр талаби, бу – Ўзбекистондаги ислохотларнинг талаби[2].

Хусусан, суд муҳокамаси ошқора ўтказилиши ва судлар фаолияти тўғрисида жамоатчиликка ўз вақтида ва объектив ахборот бериб бориш, суд мажлисларини очик ўтказиш орқали уларнинг фаолиятида жамоатчилик назорати иштироки таъминланади. Қайд этиш керакки, судлар фаолияти устидан жамоатчилик назоратини таъминлаш судга нисбатан жамият ишончини оширишнинг самарали воситаси ҳисобланади.

Ҳуқуқшунос олим Д.Ариповнинг таъкидлаб ўтганидек, жамоатчилик назорати фуқаролик жамияти институтлари, кенг аҳоли томонидан давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари, уларнинг мансабдор шахслари фаолиятини қонунга мувофиқлик нуқтаи назаридан мунтазам назорат қилишни, ушбу фаолиятда бевосита иштирок этишни англатади. Бундай назорат одатда давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари, уларнинг мансабдор шахслари фаолиятини таҳлил қилиш, бу борадаги жамоатчилик фикрини ўрганиш, шакллантириш, баҳолаш ва баён қилиш орқали намоён бўлади[3, Б. 185].

Бевосита, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг Муқаддимасида ўзбек давлатчилиги ривожининг тарихий тажрибасига таяниб, демократия ва ижтимоий адолатга садоқатини намоён қилиб, инсонпарвар демократик

хуқуқий давлат барпо этишни кўзлаб ўз давлатчилигини бунёд этиши назарда тутилган. Ҳамда 1-моддасида ҳам, Ўзбекистон - суверен демократик республика экан деб белгиланганлигини келтириш мумкин.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Қайд этиш мумкинки, Ўзбекистон Республикаси Конституцияси 2-моддасида “Давлат халқ иродасини ифода этиб, унинг манфаатларига хизмат қилади. Давлат органлари ва мансабдор шахслар жамият ва фуқаролар олдида масъулдирлар[4]” деб белгиланган. Мазкур модда, давлатимизнинг демократик давлат сифатидаги хусусиятини ўзида акс эттиради. Хусусан, давлат халқ иродасини ифода этиши, ҳокимиятнинг халққа тегишли экани, унинг иродаси асосида амалга оширилиши, шахс ва жамият манфаатларининг ҳамма нарсадан устунлиги, давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг жамият ва фуқаролар олдида масъул эканликлари, инсон ва фуқаролар ҳуқуқ ва эркинликларининг халқаро ҳуқуқ андозаларига мос равишда белгиланиши ва қафолатланиши, муассасалар ва маҳаллий ўзини ўзи бошқариш идораларининг бевосита халқ томонидан сайлаб қўйилиши ва бошқа шу каби қатор демократик принципларни назарда тутати.

Яъни, демократик давлатни қўйидагича талқин этишимиз мумкин, сиёсий ҳокимиятнинг жамият ва унинг аъзолари устидан ҳукмронлиги эмас, балки жамиятнинг давлатга нисбатан бирламчилиги шароитида, яъни инсоннинг том маънодаги эркинлиги таъминланишини айтиш мумкин. Бундай жамиятга ўтиш тарихий жиҳатдан узоқ давом этадиган жараён бўлиб, у фуқаролик жамиятининг шаклланиши билан боғлиқдир.

Қайд этиш мумкинки, ҳамма судлар ишларни очик кўриши[5], суд ишларини кўришда жамоатчилик, шу жумладан оммавий ахборот воситалари эркин иштирок эта олиши мумкинлиги белгиланган. Қонунда белгиланган ҳолатлар юзасидангина ишларда уларнинг иштироки чекланиши мумкинлиги кўрсатилган. Лекин мазкур ҳолатларда ҳам уларнинг иштирокини чеклаш асослари аниқ келтириб ўтилиши шунингдек, барча ҳолларда суд қарорларининг ошқора эълон қилиши лозимлиги белгиланган[6].

Бевосита судларнинг ошқора кўрилиши оид нормалар Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясининг 11-моддасида[7], Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пактнинг 14-моддасида[8] ҳам мустаҳкамланган.

Судларда жамоатчилик назоратини институтини такомиллаштириш юзасидан Президентимизнинг 2018 йил 13 июлдаги “Суд-ҳуқуқ тизимини янада

такомиллаштириш ва суд ҳокимияти органларига ишончни ошириш чоратадбирлари тўғрисида”ги Фармони[9] бу борадаги ислохотларни янги босқичга кўтарди дейиш мумкин. Мазкур фармонга асосан, судлар фаолиятида жамоатчилик назорати институтларини суд ишларидаги иштироки таъминланиши кўрсатиб ўтилгани, сайёр суд мажлисларида суд ишларни кўриб чиқиш амалиёти кенгайтирилди.

Ўзбекистон Республикаси Олий судининг “Суд муҳокамаси ошқоралигини ва судлар фаолиятига доир ахборот олиш ҳуқуқини таъминлаш тўғрисида”ги 2020 йил 21 феврал кунги қарори билан суд муҳокамаси ошқоралиги, судлар фаолияти тўғрисида жамоатчиликка ўз вақтида ва объектив ахборот бериб бориш тартиблари юзасидан тавсия берилди[10].

Шунингдек, судлар фаолиятига замонавий ахборот технологияларни янги турдаги интерфаол суд хизматларини жорий қилиш орқали мурожаатларни ўз вақтида ҳал этиш, ортиқча сансалорликларга чек қўйиш, судлар фаолиятининг очиқлиги ҳамда шаффофлигини таъминлаш, шунингдек, бу борадаги ўзаро ҳамкорликни янада кучайтириш мақсадида Президентимиз томонидан 2020 йил 3 сентябрь куни “Суд ҳокимияти органлари фаолиятини рақамлаштириш чоратадбирлари тўғрисида”ги Қарори[11] қабул қилиниши эса судлар фаолиятининг ҳозирги замон талабларига мос келишини таъминлайди.

Маълумки, судларда жамоатчилик назоратининг иштироки ривожланиши тарихий илдизга эга бўлиб, хусусан суд ишларини омма олдида кўриш ва бошқалар учун иборат бўлиши мақсади илгари сурилган ҳолатда жазоларни ҳам омма олдида ижро этилганини келтириш мумкин. Маълумки, жамият ҳаёти бир жойда муқаррар турмаслиги ва ўзининг доимий ривожланиб бориш хусусиятига эга эканлигини инобатга олиб, давлат органлари ҳам қонун нормаларини ўрнатиш ва амалиётга татбиқ этишда жамоатчиликнинг фикри, умуминсоний кадриятлар нуқтаи назарини ўрганиш асносида, халқчиллик, кенг жамоатчилик фикр-ўйи, интилиш-мақсадлари асосида шакллантириши муҳим. Шу сабабли ҳам суд ишларини кўриш ва ўз вазифаларини амалга ошириш жараёнини жамоатчиликка очиқ ва ошқора амалга ошириб бориш ҳозирги ислохотларимизнинг туб мазмунига хос деб айтиш мумкин.

Шу ўринда қайд этиб ўтишимиз лозимки, судлар фаолиятида жамоатчилик назорати иштироки таъминланиши, очиқ суд мажлисларида оммавий ахборот воситаларининг иштирок этиб бориши Ўзбекистон Республикаси Конституция ва Судлар тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси қонунига асосан, суд ҳокимиятининг мустақиллиги принципи ва судьялар мустақилдиги, фақат

қонунга бўйсунуши, судьяларнинг одил судловни амалга ошириш борасидаги фаолиятига бирон-бир тарзда аралашушга йўл қўйилмаслиги лозим. Бундай аралашуш қонунга мувофиқ жавобгарликка сабаб бўлади.

Келтириб ўтадиган бўлсак, мустақиллигимизнинг дастлабки йилларидан бошлаб мамлакатимизда жамоатчиликнинг давлат ҳокимиятини бошқаришда иштирок этишини таъминлашга оид ҳуқуқий асосларини яратилишига алоҳида эътибор қаратилди. Янги демократик жамият асосларига ўтиш, тоталитаризмдан мерос бўлиб қолган давлат ва фуқаро муносабатларига барҳам бериш сиёсатнинг устувор йўналишига айланди.

Жаҳон тажрибаси жамоатчилик назорати ҳам жамият, ҳам давлат ҳокимияти учун манфаатли эканлигини кўрсатади. Ҳақиқатан ҳам бу давлатни масъулиятли бўлишга қонун амал этишини таъминлашга, инсоннинг ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳурмат қилиш ва ҳимоя қилишга, демак умумий манфаат йўлида самарали иш олиб боришга мажбур қилади. Жамоатчилик назорати давлатга ҳам ўзининг муттасил такомиллашишини рағбатлантириш учун манфаатлидир. **Биринчидан**, жамоатчилик назорати давлат хизматчиларининг давлат ҳокимиятининг табиати туфайли уларга ҳамиша хос бўлган ноҳуқуқий қарорлар ва иш кўришлардан тийилиб туришига даъват этдиган таъсирчан куч сифатида намоён бўлади. Жамоатчилик назоратининг босими туфайли мансабдор шахслар ўз фаолиятига ўзгартиришлар киритади, масъулиятлироқ ва натижада малакалироқ бўлишади. **Иккинчидан**, жамоатчилик назорати жамиятнинг ҳокимият билан алоқа қилиш воситаси сифатида намоён бўлиб, фуқароларга мамлакатнинг мақсадлари ва ривожланиш устуворликлари тўғрисида ҳокимият билан ҳалол ва очиқ мулоқот олиб боришга ёрдам беради. Давлат ҳокимияти жамият билан бундай ўзаро алоқа қилиш ёрдамида мавжуд муаммолардан хабардор бўлади ва фуқароларнинг мамлакатда демократик ислохотларни амалга оширишга қаратилган талабларини қўллаб-қувватлайди. **Учинчидан**, жамият таъсири остида давлат самаралироқ иш олиб боради, бу билан жамоатчилик назорати фуқароларнинг давлатга ишончини ва уни қўллабқувватлашларини таъминлайди. Жамоатчилик назорати ваколатли ҳокимият фуқароларнинг конструктив таклифлари асосида мамлакатда зарур ислохотларни ўтказишига йўналтирилган[12, Б. 121].

Демократия феноменининг йирик тадқиқотчиларидан бўлган Алексис де Токвил демократик тузумнинг моҳияти ҳукуматнинг ҳокимиятини чеклашда, деб талқин қилган эди. Инсоннинг ҳуқуқини ҳукумат эмас, биринчи навбатда қонун, шахснинг ўзи ва жамият ҳимоя қилиши керак. Демократик жамиятда

жамоат бирлашмаларининг вужудга келиши жамиятни бошқариш қонунларидан бири бўлибгина қолмай, мутлақ зарурий қонун ҳамдир. Де.Токвилнинг фикрига кўра, “Дунёдаги мамлакатлар орасида энг демократик мамлакат фуқаролари мақсадга эришишда ўзаро маслаҳатлашиш асосида иш кўрадиган ва мазкур жамоавий ҳаракат усулини бошқалардан кўра кўпроқ қўллайдиган мамлакатдир[13, Б.380-381]” деб келтиради.

Демак, давлат органлари ва мансабдор шахслари шунингдек, судлар фаолиятининг ошкоралигини ва улар фаолияти устидан жамоатчилик назоратини таъминиши, жамоатчилик назорати механизмларининг ишлаб чиқилиши ва ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари ҳимоясини таъминлашга, уларнинг ушбу тизимга бўлган ишончини оширишга ва жамоатчилик назорати институтларининг ўрни ва ролини янада мустаҳкамлашга хизмат қилади.

Демак, қайд этиш керакки судлар ошкоралигини таъминлашда жамоатчиликнинг ўрнини белгилаш муҳим ҳисобланади. Ҳуқуқий давлатнинг муҳим шартлари бўлган қонун устуворлиги, ҳуқуқ ҳукмронлиги, инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари реал таъминланиши, давлат ҳокимиятининг демократик тамойили бўлган ҳокимиятлар бўлинишига асосланиши ва нуфузли мустақил суд ҳокимиятининг мавжудлигини инобатга олиб, жамоатчилик ва судлар ўртасида ҳуқуқ ва мажбуриятларга асосланган ўзаро масъуллик каби қоидаларни ҳам белгилаш лозим.

ХУЛОСА

Хулоса ўрнида шуни келтириб ўтишимиз жоизки, мамлакатимиз фуқаролик жамияти ва инсонпарвар демократик ҳуқуқий давлат барпо қилишни ўзининг асосий вазифаси қилиб белгилаб олган. Хусусан, суд тизимининг очиқлиги ва ошкоралигини белгилаш қонунийликни таъминлаш ҳамда процесс иштирокчиларининг ҳуқуқларини рўёбга чиқаришда муҳим юридик кафолат вазифасини бажаради. Шунинг учун судда иш кўришнинг ошкоралигини мустаҳкамлаб бориш лозим. Бу бевосита - инсонларнинг суд ҳокимиятига бўлган ишончини мустаҳкамлайди, ошқора кўрилган ишларнинг оммавий ахборот воситалари орқали ёритилиши суд фаолиятини устидан жамоатчилик назоратини амалга оширилишини таъминлайди ва муҳим тарбиявий аҳамиятга эга деб келтириб ўтиш мумкин.

REFERENCES

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон Стратегияси. – Тошкент, “Ўзбекистон нашриёти”, 2021. 464 бет.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 24.01.2020 // URL: <https://president.uz/uz/lists/view/3324>.
3. Арипов Д.Ў. Мустақил суд ҳокимияти. Монография., - Тошкент нашриёти, 2021. – 322 б.
4. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. «Халқ сўзи» газетаси, 1992 йил 15 декабрь, 243 (494)-сон. // URL: <https://lex.uz/docs/20596>
5. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. «Халқ сўзи» газетаси, 1992 йил 15 декабрь, 243 (494)-сон. // URL: <https://lex.uz/docs/20596>
6. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2021 йил 21 февраль кунги “Суд муҳокамаси ошкоралигини ва судлар фаолиятига доир ахборотни олиш ҳуқуқини таъминлаш тўғрисида”ги 04-сонли қарори. // URL: <https://lex.uz/docs/4751577>
7. БМТ бош Ассамблеяси томонидан қабу қилинган Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси. 1948 йил 10 декабрь. // URL: <https://constitution.uz/uz/pages/humanrights>
8. Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт. 1966 йил 16 декабрь. // URL: <https://lex.uz/docs/2640479>
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 13 июлдаги “Суд-ҳуқуқ тизимини янада такомиллаштириш ва суд ҳокимияти органларига ишончни ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5482-сонли Фармони. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 14.07.2018 й., 06/18/5482/1506-сон. // URL: <https://lex.uz/docs/3822463>
10. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2021 йил 21 февраль кунги “Суд муҳокамаси ошкоралигини ва судлар фаолиятига доир ахборотни олиш ҳуқуқини таъминлаш тўғрисида”ги 04-сонли қарори. // URL: <https://lex.uz/docs/4751577>
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 3 сентябрдаги “Суд ҳокимияти органлари фаолиятини рақамлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4818-сонли Қарори. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 04.09.2020 й., 07/20/4818/1255-сон. // URL: <https://lex.uz/docs/4979896>

-
12. Аринин А. Мировой опыт общественного контроля над деятельностью власти: уроки для России // URL: <http://www.lawinrussia.ru/mirovoi-opyt-obshchestvennogo-kontrolya-nad-deyatelnostyu-vlasti-uroki-dlyarossii>
13. Токвиль Алексис де. Демократия в Америке: Пер. с франц. / Предисл. Гарольда Дж. Ласки. – М.: Прогресс, 1992. 380-381 554 бет. // URL: https://www.civisbook.ru/files/File/Tokville_Democracy_1.pdf